

MEDENİYETLERİN DOĞUŞUNU ÇÖLLEŞMEYE Mİ BORÇLUYUZ?

Zeki KORKULU¹

İlk medeniyetlerin kuruldukları yerlere bir göz atalım.

Eldeki bulgulara göre ilk medeniyetlerin geliştiği yer olarak kabul edilen Mezopotamya, Fırat ve Dicle nehirleri çevresinde kurulmuştur. Başlangıç ve gençlik evresi keşfedilmemiş olan Mısır Medeniyeti, Nil Nehri'nin çevresinde kurulmuştur ki zaten Herodot'a göre bu medeniyet Nil'in hediyesidir. Matematiğin, halkının genlerine işlediği Hint Medeniyeti, İndus Nehri çevresinde ve Çin Medeniyeti, Huang-ho Irmağı (Sarı Irmak) çevresinde kurulmuştur (Harita-1).

Harita-1: Dünya'daki akarsular² ve ilk kültür merkezleri

Harita-1'de gösterilen medeniyetlerin ortak noktasının akarsu boylarında kurulmuş olmasının yanında dikkat çekici bir başka ortak özelliğini Harita-2'yi incelediğimizde görebiliriz. Yeryüzündeki çöllere ve ilk medeniyetlerin kuruldukları alanlara bakıldığında, tüm medeniyetlerin şaşırtıcı biçimde çöllere içinde veya yakın yakın çevresinde ya da yarı kurak alanlarda kurulmuş oldukları görülebilir.

Mezopotamya Medeniyeti, Arap Yarımadası ve İran'daki çöllere arasında; Mısır Medeniyeti, Libya Çölü'nde; Hint Medeniyeti, Tar Çölü çevresinde ve Çin Medeniyeti, Gobi Çölü ile onun yakın çevresindeki yarı kurak bölgelerde kurulmuştur. İlk medeniyetler arasında pek sözü geçmez ama Sahra Çölü'nün güneybatısındaki Nijer Nehri'nin çevresi de ilk tarım faaliyetlerinin yapıldığı yerlerdendir ve üstelik neredeyse Mezopotamya ile aynı döneme denk gelir.

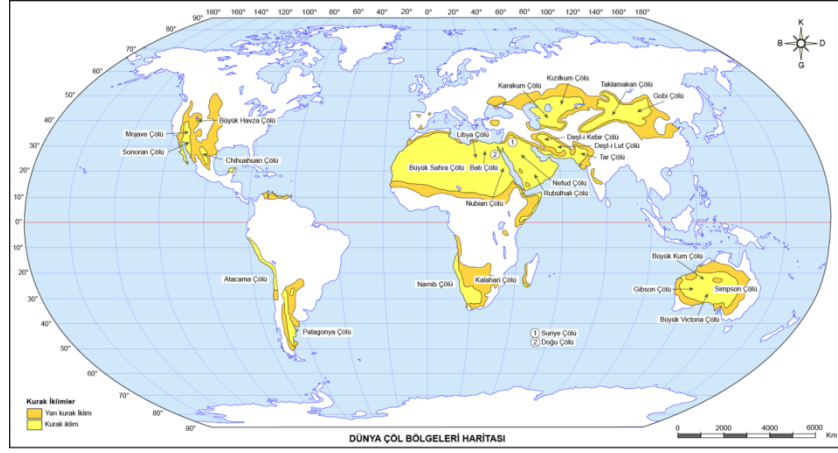
¹ İstanbul Vip Fen Bilimleri Özel Öğretim Kursu Coğrafya Öğretmeni 1

² Saygılı, Ramazan, <http://cografyaharita.com/haritalarim/1bdunya-akarsular-haritasi.png>

Herkes İçin Coğrafya

SAYI: 1

Harita-2: Yeryüzündeki çöller ve yarı kurak bölgeler³

İlk medeniyetlerin çöllerin çevresinde ortaya çıkması bir tesadüf müdür?

Zihinlerimizi biraz daha zorlayalım ...

Örneğin, ilk medeniyetlerin kuruldukları sahaların arasında neden Avrupa'daki Tuna, Sen, Ren, Volga, Dinyeper, Dinyester; Asya'daki Mekong, Brahmaputra ve Ganj (daha sonra İndus'tan geçmiştir); Kuzey Amerika'daki Mississippi-Missouri; Güney Amerika'daki Amazon, Orinoko ve Rio de la Plata; Afrika'daki Kongo, Zambezi, Mavi Nil ve Beyaz Nil gibi çevresinde çöllerin bulunmadığı akarsu boyları yoktur?

Bu medeniyetlerin kuruluş yerleri ile çöller arasında bir ilişki var mıdır?

Bu soruya büyük ölçüde "Evet, vardır." cevabı verilebilir.

İnsanlık için dönüm noktaları oluşturan büyük gelişmeler ve devrimler hep zorlayıcı nedenlerden veya ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihinin en büyük devrimi kuşkusuz "Neolitik Devrim" olarak da adlandırılan, bitkilerin kültür altına alması ve hayvanların evcilleştirilmesi, yani tarıma geçiştir.

Homo Habilis'ten Homo Erektus'a ve bizim türümüzle karşılaşmış olan Homo Neanderthalis'e kadar insan türlerinin sayısının yüz binlerce yıl boyunca sürekli azalması ve sonrasında soylarının yok olmasına karşın bizlerin, yani Homo Sapiens'in soyunun devam etmesi ve ettirmekle kalmayıp günümüzde nüfusunun 7,5 milyara dayanması, tarım sayesinde gerçekleşmiştir.

Yoksa son buzul çağında türümüzün popülasyonunun bin ya da 10 bine kadar düşmesi⁴ ve sonrasında soyunun tükenmesi kaçınılmazdı (Bazı görüşlere göre 1-10 milyon⁵, 2 milyon⁶

³ Saygılı, Ramazan, http://coğrafyaharita.com/haritalarim/1ddunya_col_bolgeleri_haritasi.png

⁴ Stanley H. Ambrose (1998). "Late Pleistocene human population bottlenecks, volcanic winter, and differentiation of modern humans". *Journal of Human Evolution*.

⁵ Ralph Thomlinson, 1975, *Demographic Problems: Controversy over population control*, 2nd Ed., Dickenson Publishing Company, Ecino, CA, ISBN 0-8221-0166-1.

⁶ Klein Goldewijk, K., A. Beusen, M. de Vos and G. van Drecht (2011). *The HYDE 3.1 spatially explicit database of human induced land use change over the past 12,000 years*, *Global Ecology and Biogeography*

Herkes İçin Coğrafya

SAYI: 1

veya 4 milyon⁷ olduğu ortaya atılmıştır.). Bugün türümüzün dominant organizma olarak dünyada varlığını sürdürmesini bu büyük Tarım Devrimi'ne borçluyuz.

Tarıma geçişe zorlayan motor güç, Buzul Çağı'nın sona ermesi ve buna bağlı olarak kuraklığın ve çölleşmenin artmasıdır. İlk bakışta tarım ile çölleşme birbirine zıt gibi görünse de yukarıda bahsedildiği gibi insanoğlunun tarıma geçmesi için zorlayıcı bir nedeni olmalıydı.

Kuraklık, kıtlık, av hayvanlarının azalması, bitki türlerinin gittikçe yok olmasıyla besin kaynaklarının tükenmeye başlaması, mükemmel bir zorlayıcı neden oldu. Bu zorlu şartlar, insan türünün ya yok olmasına neden olacaktı ya da yeni şartlara uyum sağlamasına neden olacaktı ki ikinci seçenek onu hayatta tuttu.

Yerleşik yaşam biçimine geçmeden önce, insanlar yiyeceğin bol olduğu yerlerde dağınık biçimde küçük gruplar halinde av hayvanlarının peşinde göçebe bir yaşam biçimi sürdürmekteydi. Hayatta kalma dürtüsüyle hedefleri sadece beslenmek, üremek ve düşmanlarına karşı korunmaktı ve sadece bunlar için mücadele ediyorlardı. Bu yaşam biçimi, gelişmenin önündeki en büyük engeldi.

Av sahaları içinde bugün hepsi birer çöl olan Kuzey Afrika, Arap Yarımadası ve İç Asya gibi bölgeler de vardı. Buzul Çağ'ında bu bölgeler av hayvanları ve beslenmeye elverişli bitkiler bakımından zengin çayırarla kaplıydı.

Buzul Çağı'nın sona ermesiyle birlikte bu bölgelerde artan kuraklık, bitki ve hayvan türlerinin yavaş yavaş yok olmasına neden oldu. Bu yok oluş doğal olarak insanları da etkiledi. Belirli bölgelerdeki su kaynakları çevresinde sınırlı olan yiyecek kaynaklarının ihtiyaca yetmemesi, insanları avladıkları hayvanları evcilleştirip gütmeye ve topladıkları bitkileri yetiştirmeye zorlamıştır. Bu süreç doğal olarak sadece birkaç denemeye kısa sürede başarılı sonuçlar vermemiştir. Pek çok bölgede insanlar açlıktan ölmüş ve nüfus yok olmuştur. Başarılı sonuç alınan yerlerde kullanılan yöntemler kulaktan kulağa, kabileden kabileye yayılarak insanların belirli yerlerde toplanmasına neden olmuştur.

Ünlü astrofizikçi ve çocukluğumuzun belgeselci bilim kurgu figürü Carl Sagan'ın "*Neslin tükenmesi bir kuraldır. Asıl istisna olan, uyum sağlamaktır.*" sözü aslında yok oluşun normal olduğunu, asıl istisna olanın da hayatta kalmak olduğunu özetliyor.

İstatistiksel analizler, yeryüzünde var olmuş bütün türlerin %99,9'unun yok olduğunu öngörmektedir. Bir diğer deyişle, var olmuş bütün türlerin sadece en fazla %0,1'i hayattadır⁸.

Bu istisnalardan biri olan insan türü, değişen ekolojik ve coğrafi şartlara uyum sağlamış mükemmel bir organizmadır. Uyum sağlamakla kalmamış sürekli geliştirdiği teknolojik olanaklarla artık günümüzde doğayı kendine uyumlu hale getirir olmuştur. Kişisel görüşüm bu niteliği, aynı zamanda varlığını da tehdit eder bir hal almaya namzet görünüyor.

Günümüzdeki medeniyet seviyesine ulaşılması, tarımla ve beraberinde yerleşik hayata geçişle başlamıştır. Çünkü yerleşik hayat, avcı ve toplayıcı yaşam biçimi olan sadece karnını doyurmak ve hayatta kalmak için mücadele etme yerine, "*daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak için mücadele etme*" gibi bir yaşam biçimine dönüşmesini sağlamıştır.

⁷ Colin McEvedy and Richard Jones, 1978, *Atlas of World Population History, Facts on File, New York, ISBN 0-7139-1031-3.*

⁸ Türkoğlu, Pedram, <https://evrimagaci.org/yok-olmak-ve-hayatta-kalmak-3863>

Herkes İçin Coğrafya

SAYI: 1

Yerleşik toplumda, farklı bireysel ve toplumsal roller doğmuş ve bu durum belirli alanlarda uzmanlaşmaya neden olmuştur. Kazanılan her tecrübeye arkadan gelenlerin ekledikleri yeni tecrübelerle medeniyet gelişmiştir.

Yukarıda sayılan ve çevresinde medeniyetlerin neden gelişmediği sorgulanan akarsu boylarına gelince... Buralarda herhangi bir daimî kuraklık yaşanmamış olduğu için insanlar yiyecek kaynaklarını kaybetmemişlerdir. Böylece onları tarım yapmaya ve yerleşik hayata geçmeye zorlayacak bir neden olmadığı için yüzlerce hatta binlerce yıl boyunca yerleşik hayat başlamamıştır.

Bugün hala avcı ve toplayıcı yaşam biçimine sahip toplumların yaşam alanlarına bakıldığında zengin biyoçeşitliliğe sahip Amazon ve Kongo nehirlerinin havzaları ile Yeni Gine Adası ve bazı Pasifik adalarının olması bir rastlantı değildir.

Çünkü bu bölgelerde besin kaynakları hiç tükenmedi. Doğada zaten doğal olarak yetişen ve hazır zengin yiyecek kaynakları var olduğu için onların yetiştirilmesine gerek olmadı. Ama bin yılların yok edemediği bu istisnai kültürlerin, doymak bilmez iştaha sahip şişman ve obez tüketim politikaları tarafından yok edilmesi an meselesi. Bu istisnai kültürler belki çoğumuz tarafından ilkel toplumlar olarak kabul ediliyor olsa bile, onların dünya mirasının bir parçası olduğu ve bu zengin mirasın korunması gerektiği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.